

כל כך ולא יהיה לו סימן טוב עליהו, אבל האמת שאין בזה ענין ביטול תורה, דמאחר שהולך ללמוד למודי חול, הוא רק עצלות בעלמא כשלומד באופן שלא לידע, כי הזמן הוא על כל פנים מבטל, ואדרבה, מתרגל שלא לידע מה שלומד ומתרגל לעצלות. אבל ברור, שעצם הדבר ששמע מע"כ הוא שקר משונאי הישיבות, ומאלו שרוצים להחריב הישיבות ולהעליל עלילות ברשע – כי אדרבה ידוע שבני הישיבה הם מאלו שאף בלמודי חול עדיפי מתלמידים שלומדים בבתי ספר שלהם, ואל יחוש להשמועות של שקר, אף שהיה נכתב זה בעתון מפורסם לשונא תורה ויראי ה'. ויכול מע"כ לומר בפה מלא שהוא שקר וכזב משונאי תורה ודת ישראל...! (מתוך אגרות משה חו"מ ח"ב ל).

עוד בענין איסור גניבת דעת לעכו"ם – ע' במצויין בב"ק, בנספחים שבסוף חוברת יט.

דף צה

'טעמא דאיכוון לצעוריה לחבריה, הא לאו הכי – אסור... דאיתחזק איסורא' – ונחלקו הראשונים ז"ל אם בכלל האיסור גם הבשר שנלקח כבר מן המקולין, טרם שנודע על הטרפה, או שמא אין איסור אלא ליקח מכאן ולהבא, שכיון שדין 'קבוע' גזרת הכתוב היא, וחידוש הוא שאין הולכים אחר הרוב, אין לך בו אלא משעת חידושו ואילך, אבל כל מה שנלקח קודם, לא נולד בו הספק במקום קביעות האיסור, ומותר. (הרשב"א והר"ן הביאו בשם התוס' להתיר. וכ"כ הרשב"א בתורת הבית (ב,ד) ובמשמרת הבית). ואולם הרא"ה (בבדק הבית שם) אוסר למפרע.

ע"ע בענין זה: שו"ת הרא"ש כ,יז; ש"ך יו"ד קי סק"ד ובפרי חדש שם; שערי ישר ד,ה; שבט הלוי ח"ב מא,ג.

'תשע חנויות... ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאיזו מהן לקח – ספקו אסור' – ביסוד דין 'קבוע' – ע' במצויין בסנהדרין עט. וע"ע שו"ת שבט הלוי ח"ב מא.

'נמצא ביד עובד כוכבים שאני' – לפי שאין לחוש משום נבלה אלא כל זמן שהיא מוטלת על גבי קרקע כדוגמת נבלה מושלכת, אבל כל זמן שאדם עסוק בה, אפילו ביד נכרי, אין עליה צורת נבלה, לפי שמנהגם היה שלא לסלק ידיהם מן הבשר עד שיתבשל ויאכל, לפיכך הבשר המושלך בקרקע ונתעלם מן העין אסור לרב, לפי שיש עליה צורת נבלה'. (בעל המאור).

והרמב"ן הביא מהראב"ד שלא אסרו אלא במקום שיש חשש שמא עורבים או שאר בעלי חיים הביאוהו, הא אם נמצאת תלויה באופן שאין העופות והשרצים עושים – מותר. והמעשה ברב שלא העלים עיניו מן הבשר היה באופן שהשרצים ונושאים ונותנים שם, ולפיכך חשש. (וע' גם בחדושי הרשב"א).

הרמב"ם (מאכלות אסורות ה,יב) פסק: נמצא ביד נכרי – אסור, ומקורו בירושלמי. (וכן פסק בשו"ע – יו"ד סג,א). וכבר תמה על כך הרמב"ן מסוגיתנו, שמפורש שנמצא ביד נכרי קל יותר מבשר שנתעלם מן העין. ותרץ בכסף-משנה, שזה שאמרו כאן, היינו במקום שמכריזים על הטרפה ובאותו יום לא הכריזו, אבל במקום שאין מכריזים, אם נמצא ביד נכרי, הרי זה גרוע יותר מבשר שנתעלם מן העין ואסור, (לשיטת הרמב"ם שפסק כרב).

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א נו) פסק להתיר לקנות בשר מחנוונים נכרים, כל שהוא נתון בעטיפות סגורות וחתום בחותם שאי אפשר לזייפו (באופן שאין חשש שינפיקו עטיפות כאלו בזיוף) – ואין לחוש שמא יחליפו את הבשר שבאותן עטיפות בבשר אחר. ואפילו לשיטת הרמב"ם שאסר בבשר הנמצא ביד גוי – לפי שאין לחוש לחילוף באופן זה ואין מקום לאסור.

(ע"ב) 'כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול – אינו נחש' – 'ע' תד"ה כאליעזר. וע' רמב"ם וראב"ד ונושאי כליהם פרק י"א מהל' עכו"ם וחקותיהם הלכות ד' וה'. וע' רש"י בראשית כ"ד, כ"ג ומ"ז. (שמפרש שנתן לה הצמידים טרם שאל 'בת מי את'. וכן נקט הראב"ד, ודלא כמו שצדדו בתוס'). ומעשה באחד שקבל עליה לתורה בפרשת 'ועשית פרכת', ואמר דוהו סימן שיש לו לנדוב פרוכת לבית הכנסת, וכן עשה, ושאלתי את אדמו"ר זלה"ה אי שפיר עבד וענה שכן. ותמה אני אם לדעת הרמב"ם הוא כן'. (מהגר"א נבנצל שליט"א).

זו לשון הרמב"ם שם: 'אין מנחשין כעכו"ם, שנאמר לא תנחשו. כיצד הוא הנחש? כגון אלו שאומרים, הואיל ונפלה פתי מפי או נפל מקלי מידי – איני הולך למקום פלוני היום, שאם אלך אין חפצי נעשים... וכן המשים סימנים לעצמו: אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי – לא אעשה, כאליעזר עבד אברהם. וכן כל כיוצא בדברים האלו – הכל אסור, וכל העושה מעשה מפני דבר מדברים אלו – לוקה.

[השגת הראב"ד: אמר אברהם: זה שבוש גדול, שהרי דבר זה מותר ומותר הוא. ואולי הטעהו הלשון שראה כל נחש שאינו כאליעזר ויונתן אינו נחש, והוא סבר שלענין איסור נאמר, ולא היא, אלא הכי קאמר, אינו ראוי לסמוך. ואיך חשב על צדיקים כמותם (– אליעזר ויונתן) עבירה זו. ואי הוה אינהו הוה מפקי פולסי דנורא לאפיה]. המשך דברי הרמב"ם: מי שאומר דירה זו שבנתי – סימן טוב היתה עלי, אשה זו שנשאתי ובהמה זו שקנתי – מבורכת היתה, מעת שקנתי עשרתי. וכן השואל לתינוק אי זה פסוק אתה לומד, אם אמר לו פסוק מן הברכות ישמח ויאמר זה סימן טוב – כל אלו וכיוצא בהן מותר, הואיל ולא כיון מעשיו ולא נמנע מלעשות אלא עשה זה סימן לעצמו לדבר שכבר היה – הרי זה מותר.

[ראב"ד: אף זאת שאמרו בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן, לא אמרו לענין איסור והיתר אלא לענין סמיכה, אם ראוי לסמוך על סימניהם, ואמרו שראוי לסמוך אחר שהחזיקו שלש פעמים]. (יצויין שכן היא גם דעת הרשב"א (בשו"ת, תיג), כהראב"ד ולא כהרמב"ם).

ובנידון השאלה דלעיל, יש מקום לומר (כן נראה לבאר דעת הגרשו"א) שאפילו להרמב"ם אין לאסור אלא כשהעשייה וההימנעות ממנה, שניהם תלויים ועומדים בסימן, וכגון אם היה אומר מראש, אם ייקראוני לעלות ב'ועשית פרכת' – הרי זה סימן שעלי להקדיש פרוכת לביהכ"ס, ואם לא יקראוני – לא אקדיש. אבל כאן שכבר עלה, הגם שעושה פעולה עפ"י סימן ואינו אלשעבר, אך באמת רצונו לידור אלא שיעור עצמו לכך כתוצאה ממאורע מסוים, ואינו קובע מעשיו אם לעשות אם להמנע עפ"י הסימנים, ודומה זה לשעבר.

וגם ללא חילוק זה יש לומר שהרמב"ם לא אסר אלא כשתולה לגמרי בסימן, אבל לעשותו סימן וסמך בעלמא מותר (כלפרש"י), כמו שצידד הר"ן בחידושיו כאן.

עוד על קושיית התוס', כיצד אליעזר נחש למ"ד בני נח מצווים על הניחוש – ע' חדושי הר"ן; משך חכמה חיי-שרה כד, ד.

רב בדיק במברא, ושמואל בדיק בספרא, רבי יוחנן בדיק בינוקא... אמר ליה לינוקא פסוק לי פסוקך. אמר ליה ושמואל מת, אמר, שמע מינה נח נפשיה דשמואל' – רב לא תלה מעשיו במברא, שהרי לא אמר, אם תבוא המעבורת – אלך, ואם לאו – לא אלך, אלא כאשר ראה באה לפניו עשאה כסימן טוב. וגם אם נאמר שאילו לא היתה באה לפניו לא היה הולך – לא תלה הדבר לגמרי בה, אלא היה נמנע מלילך מפאת סיבות אחרות, ורק היה עושה סימן המעבורת סניף להם.

ואולם ר' יוחנן, הלא נראה לכאורה שתלה את מעשיו בתינוק, שכאשר הסתפק אם לעלות לארץ, תלה הדבר בפסוק שיפסוק לו, ומדוע מותר הדבר? יש לומר שענינו של תינוק אינו מצדדי הנחש אלא כגון נבואה קטנה היא, כמו שאמרו (בפ"ק דבבא בתרא) ניתנה נבואה לתינוקות. (עפ"י חדושי הר"ן)

– 'היה נוהג (החזו"א ז"ל) כשהיה שולח לאחד שתים ושלוש פעמים ולא מצאוהו, לא היה שולח יותר. (וע' חולין צה:).

(ופעם אחת נתנו לו לאכול ונכנסו אנשים והפריעו כמה פעמים, ושוב לא רצה לאכול ואמר כנראה שאין צריך לאכול. ואחר כך נודע שהכניסו שם ירק אחד ששכחו לעשרו. ואמרה לי אמי מורתי הכ"מ, שכמה פעמים קרו לו דברים כאלו...). (מתוך הנהגות והוראות ממרן החזו"א ז"ל – להגר"ח קניבסקי שליט"א, בסוף ספר טעמא דקרא, סי' לט. וע"ע כיו"ב בדעת חכמה ומוסר' ח"ב לב).

'בדבר שאלתו בבית שנעדרו ממנו בפרק אחד אב ובנו וחתנו ונכדו ר"ל – אם יש חשש לכנוס לדור בו מכח דברי הספר חסידים (תעה).

הנה דברי הספר-חסידים הם דברי הגמרא בחולין צה: בית תינוק ואשה אע"פ שאין נחש יש סימן, אבל נראה דדברי הס"ח אינו ענין לנידון דידן, דהגמרא וכן הס"ח מיירי דאדם זה שאירע בו פגעים ג' פעמים לא יעכב אדם זה באותו בית יותר, אבל שיהא קפידא גם על איש אחר – לא שמענו, ומכל מקום על כיוצא בזה אמרו חז"ל 'פירוקא לסכנתא?!' ואינני יכול ליעץ בזה כלום.

הדעת נתנת מצד הסברא, שבאם אדם זה [שאירעו בו המקרים ר"ל] כבר דר בבית למשל עשרים שנה בשופי ואחר כך אירע מה שאירע, אין לתלות כל כך בהבית, אבל אם זמן קצר אחר כניסתו אירעו הדברים, יש יותר מקום לתלות בהבית, ומ"מ הלא כבר אמרו חז"ל 'פירוקא לסכנתא'.

... יש מאחרונים שכתבו על דברי צוואת ר' יהודה החסיד ז"ל, שבאם שלשה רבנים גדולים מתירים – אין חשש, ואולי כן הוא גם כן בנידון דידן, מאחר שאין זה ענין למה דמבואר בגמרא דחולין וכו"ל. וצריך עיון. (קריינא דאגרתא' להגרי"י קניבסקי ז"ל, קצא).

'שקול ואכול, האידינא דהיתרא שכיח טפיי...' – משמע שהורה להתיר בשר שנתעלם מן העין, כדעת לוי ודלא כרב (ראשונים. ואולם מהתוס' נראה שאפשר שאף רב מודה, כיון שבכל המקומות שמסביב, שהיו עורבים יכולים להביא משם, היו רוב טבחי ישראל. וע' גם ברבנו גרשום). וכן פסקו רש"י ורז"ה להלכה. וממה שמשמע במעשים שבסמוך, שלא התירו אלא על ידי טביעות עין בבשר – אין להוכיח שהלכה כרב, שיש לומר שאותם החכמים, הואיל והם תלמידי רב, נהגו כרבם. וכן אפשר שמדת חסידות היא שנהגו בעצמם, ולא מן הדין (הרד"ה).

ובספר התרומות (איסור והתר – מז) כתב שאפילו לדעת לוי, אין מותר אלא כשמצא את הבשר במקום שהניחו, ורוב הבשר שבאותו מקום כשר, אבל באותם מעשים היה מדובר שלא נמצא באותו מקום אלא במקום אחר, ובזה מודה לוי שאין להתיר אלא בטביעות עין או בסימן. (ולזה נראה שהסכים הרשב"א. וכ"כ הרא"ש בשם רשב"ם. והובאה דעה זו בשו"ע (סג, ב) כ'זיש מתירים'. והרמ"א כתב שכן המנהג). ואולם רב האי גאון, רבנו חננאל, הרי"ף הרמב"ם והרמב"ן, פסקו כרב, כפי הנראה מדברי כל החכמים שהתירו רק בטביעות עין. (ושיטה זו הובאה בשו"ע בסתם. והמאירי כתב בשם 'רוב הפוסקים' שהלכה כרב. וכן פסק רבנו תם, ראב"ן 'וכל רבותינו מצרפת' – הגהות מיימוניות מאכ"א ח, יב).

עיונים נוספים (מהגרז"נ גולדברג שליט"א)

תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבלה ולקח מאחת מהן ואינו יודע מאיזה מהן לקח – ספקו אסור. ובנמצא – הלך אחר הרוב.

תוספות ד"ה ספקו – [נראה שיש לבאר דברי התוס' בשתי דרכים ואעתיק דברי התוס' ואשלים מה שנראה לפרש בדרך הראשון, ואחר אביא פירוש השני], זו לשונם:

'ספקו אסור דכל קבוע כמחצה על מחצה. והא דקיימא לן מדאורייתא חד בתרי בטל [ששתי הלכות יש בתורה; אחת – הלך אחר הרוב, והוא ענין שמברר שמסתמא הדבר מהרוב, ובוה נאמרה הלכה שבקבוע אין הולכין ומבררים הספק על פי רוב, ורק בנמצא אמרה תורה לסמוך על הרוב. ויש ליתן טעם לחילוק בין נמצא לקבוע, כי בנמצא אנו מסתפקים על חתיכה אחת ותולין שהיא באה מהרוב, אבל בקבוע, הלא כל החנויות לפנינו, ואם נסמוך על הרוב להיתר לקנות מחנות אחת, נתיר כמו כן לקנות מכל החנויות ונמצא שיאכל בודאי איסור – בזה לא אמרה תורה לסמוך על רוב. והלכה שניה יש, והיא ביטול ברוב, דהיינו שהמיעוט משתנה דינו ונעשה היתר כהרוב. ובהלכה זו אין מקום שקבוע ישנה הדין, לכן כוונת התוס' להקשות כך, למה בתשע חנויות לא נתיר כל החנויות שבעיר מדין ביטול ברוב] – היינו היכא שמעורב ואינו ניכר האיסור, אבל הכא ידוע האיסור בדוכתיה וחנות (צ"ל: בחנות. גליונות קה"י) המוכרת בשר נבלה [דלא שייך ביטול אלא ב'תערובות', אבל חנויות, מאחר שידוע לעולם איזה חנות היא המוכרת טריפה, אף שהקונה אינו יודע מ"מ אין זה בגדר תערובות] ובדבר חשוב אפילו מעורב לא בטיל [מדרבנן, כיון שהמיעוט חשוב לא יתכן לומר שמתבטל ומשתנה להיות דינו כהרוב. אכן סברה זו נאמרה לענין שלא ישתנה דין המיעוט, אבל ודאי אם מצאו חתיכה הראויה להתכבד, ובעיר תשע חנויות מוכרות בשר כשר ואחת נבלה – מותרת החתיכה הנמצאת, שאין טעם שלא לילך אחר בירור הרוב בגלל חשיבות החתיכה. ואם כן, מה שאין מתירין בנתערבה חתיכה חשובה באחרות ליקח חתיכה אחת ולתלות שהיא מהרוב] ואמר כל קבוע כמחצה על מחצה [וטעם זה הוא מן התורה שאין לילך אחר הרוב בקבוע] ועיקר הטעם אינו משום קבוע [שהרי בכל תערובות אנו מתירים מחמת ביטול ברוב ולא מחמת הלך אחר הרוב, וכאן אין היתר זה, דדבר חשוב אינו בטל] אלא משום שבעלי חיים לא בטלי. עכ"ל.

זהו פירוש אחד בתוס'. (ש'קבוע' אמור רק בדין 'הלך אחר הרוב', אבל אין שייך דין 'קבוע' בתערובת, ששם האיסור מתבטל ומשתנה דינו מדין תורה להיות היתר). אכן יש סוברים, וכן נפסק ב"ד (קט), שבתערובת איסור בהתר, אסור לאדם אחד לאכול התערובת כולה. ולדעה שניה שם מותר לאדם אחד אבל אסור לאכול בבת אחת כל החתיכות – אלא שדעת החות-דעת והפרי-מגדים שם, שהאיסור אינו אלא מדרבנן, אבל מהתורה האיסור נעשה כהיתר לגמרי. תדע, שהרי בתערובות לח בלח מותר לאכול התערובת, ושם מותר לאדם אחד לאכול בבת אחת, שהרי בכל טפה מעורב האיסור.

ואולם האמרי-בינה הביא מתוס' רי"ד, שמן התורה אסור לאכול בבת אחת. ומה שבתערובות לח בלח אוכל אדם אחד, הוא משום שבלח בלח התערובת היא מציאות שנעשה גוף חדש מורכב מרוב היתר ומיעוט איסור, ושם האיסור נהפך להיתר, משא"כ תערובות יבש ביבש שאינן תערובת אלא מחמת חוסר ידיעה – בזה אין המיעוט נהפך להיתר, וההיתר נעשה רק מכח 'הלך אחר הרוב'.

ויסוד סברה זו, מקורה ממה שהביא הכסף-משנה (אבות הטומאה ספ"א) ממהר"י קורקוס, שהרמב"ם שם סובר שנבלה בטלה בשחוטה לענין טומאות מגע ולא לענין טומאת משא, ומכל מקום בתערובת לח בלח, כגון הפילה נפל שנתרסק ונתערב ברוב דם, אינו מטמא במשא, עיין שם.

ולפי סברה זו, שהולכים אחר הרוב בתערובות אף שזה קבוע, החילוק בין הוכר האיסור במקומו, שבזה נאמר דין קבוע, אבל בלא ניכר במקומו, הולכין אחר הרוב גם בקבוע.

והנה אף שהפוסקים כתבו שדין קבוע גזרת הכתוב היא, מכל מקום יש ליתן קצת טעם גם לסברה זו, והוא, שלא אמרה תורה לסמוך על הרוב אלא כשאין אפשרות לברר, אבל כל שבמקומו ניכר – אינו בגדר ספק ולא אמרה תורה לסמוך על הרוב. [ומה שהולכין אחר רוב בהמות כשרות ואין מצריכין בדיקה, מלבד בדיקת הריאה – נראה שיש לחלק בין רובא דאיתא קמן, שאינו סברה אלא הלכה, ולא נאמרה הלכה רק במקום ספק, ובין רובא דליתא קמן שהוא סברה והוכחה, וכמו שנתבאר בשב שמעתתא (ב), לכן גם במקום שניתן לברר סומכים על רוב דליתא קמן].

ולפי פירוש זה צריך לדחוק ולפרש מה שבדבר חשוב אין הולכין אחר הרוב גם בשלא ניכר במקומו, ואילו במצא דבר חשוב הולכין אחר הרוב – שבגלל חשיבות הדבר אמרו חכמים שלא לילך אחר הרוב, אבל נתנו לו גדר של קבוע, ולכן יש חילוק בין נוטל מהתערובת לדין מצא שהולכין אחר הרוב, אם לא במקום שיש גזירה שמא יקח מהקבוע. ויש לדחוק כן בלשון התוס'.

(עוד בבאור דברי התוס' – בשערי ישר ד,י; בית ישי נג).

תד"ה ובנמצא –

נראה שכך היא המידה, שאף שהולכין אחר הרוב ולכן בנמצא מותר לאכול כשיש רוב, אבל אסור לכתחילה למכור טריפה לגוי על סמך שמי שיקנה ממנו ילך אחר רוב, כשם שאין מבטלים איסור לכתחילה, וטעם הדבר, שרוב אינו היתר גמור ורק כשאין אפשרות אחרת מתירין לסמוך על הרוב, ולכן כשיש לו מתירין אומרים עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, ולכן אסור למכור טריפה לגוי, שזה כמבטל איסור לכתחילה. וכן אסור למכור בגד שאבד בו כלאים לגוי גם כן מטעם שמבטל איסור לכתחילה כשימכרנו לגוי לישראל, ולכן כדי שיהיה מותר למכור טריפה לגוי תקנו שאסור לקנות בשר מגוי ביום שמכר ישראל טריפה לגוי.

ומכאן יש ללמוד שלכן אסור לבטל איסור לכתחילה, משום שמכשיל אחר כך את האוכל שיאכל איסור על סמך רוב, אבל כל שאינו אוכל התערובות – אין איסור לבטל איסור לכתחילה.

והנה דעת הראב"ד שאסור לבטל איסור לכתחילה הוא איסור תורה, ולא כתב היכן מקור הדבר בתורה. ונראה להביא מקור לכך מקרא דאל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה. וברמב"ם (נערה בתולה ב,יז. וכ"ה בספר המצוות בשורש השישי) ובספרא איתא, ש'מלאה הארץ זמה' הוא טעם למצוה, שאסרה תורה להניח בתו הבתולה מוכנת לכל מי שיבא עליה, שגורם שתמלא הארץ זמה ונמצא האב נושא בתו והאח נושא אחותו, שאם תתעבר ותלד לא יודע בן מי הוא. וברמב"ם הלכות איסורי ביאה (טו,כט): 'ומנין אני אומר שאין השתוקי והאסופי אסור בכל אשה שאפשר שתהיה ערוה עליו כו' והרי נאמר בתורה אל תחלל את בתך להזנותה, ואמרו חכמים שאם יעשה זה נמצא אב נושא בתו ואח נושא אחותו, ואילו היה הדין שכל מי שאינו יודע אביו בודאי, אסור בכל אשה שאפשר שתהיה ערוה עליו, לא היינו באים לידי מדה זו לעולם, ולא תהיה הארץ מלאה זימה, הא למדת שאין אסרין עריות ומחזיקין אותן בשאר-בשר בספק עד שיוודע בודאי שזו ערוה עליו, שאם אתה אומר כן, כל היתומים שלא הכירו אבותיהם היו אסורים להנשא בכל מקום, שמא יפגעו בערוה'. עכ"ל. הרי נתבאר בדברי הרמב"ם שמזה גופא שאסרה תורה להזנות בתו שלא תימלא הארץ זימה, שאב יהא נושא בתו, מוכח שמותר לישא כשאין יודעין, והטעם נראה, שהולכין אחר הרוב ורוב נשים אינן בתו ואחותו, ומ"מ אסרה תורה לזנות שמא יבוא לידי אב נושא בתו – הנה מבואר שהיתר רוב הוא רק בדיעבד אבל לכתחילה

אסור לעשות דבר שיתכן שיכשל בו אף שיש לו היתר של רוב. ויש לומר שזה מקור דין אין מבטלים איסור לכתחילה.

ודעת החולקים על הראב"ד יש לומר שסוברים שאין ללמוד ממה שאסרה תורה לזנות לכל מקום, שלא יכשל באיסור, שזה שאמרה תורה 'ומלאה הארץ זמה' אינו בגדר איסור אלא טעם המצוה ואין למדים מטעם מצוה למקום אחר. ויש בסברא זו אריכות דברים, והארכתי במקום אחר. וע"ע להלן קטו.

(א. לפי"ז לדעת הראב"ד אסור לבטל מן התורה גם כאשר אין כוונתו לבטל האיסור. וזה דלא כמו שכתב באתון דאורייתא (סוף קונטרס אחרון). וע"ע במנחת שלמה (ס) במכתב מהגרי"י קניבסקי זצ"ל, שעמד על כך, מאי שנא משאר איסורים שבתורה שאסורים באינו-מתכוין בפסיק רישא.

ב. צ"ע כיצד ניתן ללמוד איסורי אכילה מערוה החמורה. וגם כיצד אפשר ללמוד בדרשה שלא נאמרה בגמרא. ונראה לבאר שאין הכוונה לילפוטא גמורה אלא עיקר הדבר מצד הסברה, אך שלמדנו סברה זו ממה שאמרה תורה ב'לא תחלל'.

ג. גם בחדושי הרמב"ן (לעיל צד) נראה שנסתפק לומר שמכירת טרפה וכדו' לנכרי, אסורה מדאורייתא, שמא יקחנו ישראל, ואעפ"י שהבשר האסור שבשוק אינו אלא מיעוט).

טעמים וענינים

'כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל... – הנה ענין נחש הוא התעקשות בדבר מבלי להסיר דבר זה מדעתו. וקסם הוא להפך, דהיינו אם הוא מסופק בדבר אם לעשותו אם לאו, רואה אם ילך לו כשורה וכסדר – יעשה, ואם לאו – לא יעשה. וזהו 'קסם' היינו לראות כפי שיתנהג מעצמו. ושניהם אסורים שלא במקומם הראוי להם, דהיינו, באם ידע האדם בבירור את רצון הש"י, אסור לו לחשות בדבר ולעזבו כפי שיתנהג מעצמו, אלא צריך להתגבר כארי ולעשותו בנחישות. מאידך, במקום שהאדם מסופק בדבר, אסור לו להיות בתוקף, רק להתבונן כפי שיתנהג הדבר מעצמו, בלי דעתו כלל, כמו שמצינו בגמרא 'רב בדק במברא' – היינו שהספינה באה לנגדו בלא שום השתדלות מצדו, מזה הבין כי מדה הוא, ובלתי הסימן הזה לא היה נוסע.

ולכן כתיב ביעקב נחש – כי 'יעקב' נקרא האדם שאינו בשלמות, ועוד אין לבו נמשך אחר רצון הש"י, (וכמו שמצינו שהנביא בשעה שמדבר בקטנות ישראל קוראם על שם יעקב כמו שנאמר (עמוס ז,ב) מי יקום יעקב כי קטן הוא), ולכן אמר כי לא נחש ביעקב – בשעה שהנפש מישראל מסופקת בדבר, לא ילך בעקשות כלל, רק יסלק כל נגיעה מעליו ויראה כמו שיתנהג הש"י כך יעשה הדבר הזה. ולא קסם בישראל – היינו מי שלבו נמשך אחר רצון הש"י בשלמות, וכשיפול במחשבתו שום דבר הוא רק מרצון הש"י שהשפיע לו, ואינו בהתרשלות רק עושה הדבר בתקיפות, כי באם לאו, יעבור ח"ו על דעת הש"י, וזוהי בלעם משבח לישראל שכל אחד מכיר את ערכו. (מי השילוח ח"א בלק).

'הקרה נא לפני היום – כי הניחוש הוא היפך השלך על ד' יהבך, רק חושב דהכל מקרה ובהנהגה הטבעית בזולת השגחת השי"ת שאז תוכל להשתנות, רק הכל מקרה טבעי בלא השתנות ביד הש"י, ולכך יוכל לידע מה שיהיה זולת הש"י.

ולזה אמר בבלעם ויקר... לפי שהלך לקראת נחשים לומר שהכל מקרה וטבע. ולכן אמרו ז"ל (בויקרא רבה א) שהוא לשון טומאה ומקרה לילה – כי הטהרה הוא מצד סיוע הש"י

והשגחתו, אבל הטומאה – מצד העדר ההשגחה, ופותרין לו לילך כמה שירצה בלא סיוע, כלשון רז"ל (וימא לט):...

ואמרו בחולין כל נחש שאינו כאליעזר... ובתוס' הקשו איך הותרו הם. ולק"מ, דהם מסרו מקודם הכל להש"י ובקשו מהש"י שיצליחם, וכך היא המדה, כמו שאמרו ז"ל (בתמיד) במרבה בסחורה – 'ויבקש רחמים...' – שמבקש רחמים שיצליחו בדרך הטבע, דהא בלא הא לא סגי, דלא עביד קודשא בריך הוא ניסא לשקרי, ולכך אז הניחוש מותר. וזהו שאמרו שם אע"פ שאין נחש – יש סימן, רצה לומר, לדבר מסומן ע"כ יש בעליו שנותן הסימן, כי דבר המסומן אינו מקרה... ורשאי להחזיק זה לסימן מן השי"ת הנותן הסימן. אבל 'ניחוש' רצה לומר אמונה גמורה בזה בלבד בלתי נותן הסימן רק שהכל בטבע.

והנה מדרגת יצחק שם 'אלקים', רצה לומר שהנהגה הטבעית גם כן מושגחת מהש"י והוא מנהיגה, ורצה לומר שכל המקרים מסודרים גם כן ממנו, ולכך בא נישואיו וזיווגו, שהוא השלמת צורת האדם שלו (כמו שאמרו ביבמות בפרק הבא על יבמתו) על ידי ניחוש שהוא מקרה וגם כן מאת ד'. וזהו הקרה נא שיהיה המקרה ממך. ודבר זה הוצרך להיותה אחות לבן, שמלא ניחושים כידוע, דהוא בלעם, וכמו שאמר נחשתי וגו', והיה צורך אז לתקן ענין הניחושים ולבררם, שגם הם מד', כדי לברר רבקה שתהיה הטוב שבהם, ולא יהיו רוב בנים אחר אחי האם.

(קומץ המנחה נד)

ענין בשר שנתעלם מן העין ע"ד הסוד – ע' בספר שבט מוטר לו,ה.

דף צו

ולא מהדרינן בטביעות עינא' – על דברי הר"ן כאן, אודות עד אחד באבידה – ע' במובא בב"מ כח.

'טביעות עינא עדיפא' – ונפקא מינה, שאילו יבואו שניהם לפנינו, נסתמך על טביעות העין ולא על הסימנים (ריטב"א).

בתוס' ברכות (ג). מבואר, שאין הכרח בלשון 'עדיף' שהוא יותר טוב מהאחר, אלא שהוא עדיף וחשוב כמותו ואין לבטלו מפני השני. ולדבריהם היה אפשר לפרש גם כאן בענין זה. אלא שרב יצחק בריה דרב מרשיא הוכיח שטביעות עין עדיפה יותר מסימנים, שדנים דין מיתה עפ"י טב"ע ולא עפ"י סימנים. אך אפשר שעכ"פ טביעות עין שאינה גמורה אין הוכחה שעדיפה מסימנים. וצ"ע.

ע"ע בבאור שיטות הראשונים בסוגיא, בשו"ת משיב דבר ח"ד פג,ד.

'דאילו אתו בי תרי ואמרי פלניא דהאי סימניה והאי סימניה קטל נפשא – לא קטלינן ליה' – וגם אם ננקוט 'סימנים' – דאוריתא', אין כח לעדות על פי סימנים במקום הכחשה של בעל הדבר, שהרי בהחלט יתכן שיהיו סימני שני בני אדם זהים, אלא שבסתם אין לחוש לכך, אבל במקום הכחשה – חוששים. (עפ"י נודע ביהודה – קמא אה"ע נא. (וכ"כ בספר זכר יצחק (עח,א). וכתב שם שאם אכן אינו מכחיש, מועילים סימנים לפסוק דין מיתה. והביא דוגמא לדבר זה, שהעונש תלוי בטענת הנידון. ואולם הנוב"י כתב שכיון שע"י הכחשה נפטר ממיתה, שוב פטור לעולם, משום 'התראת ספק', שהרי בשעת התראה אין חיובו ברור, כי יכול להכחישם. ובשערי ישר (ג,ב) הקשה על דברי הנוב"י מכמה צדדים).

ב. אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עכו"ם. (איסור גנבת דעת – מדאורייתא, מלא תגנבו. ראשונים).
– כן משמע מדברי שמואל, אם כי לא אמרה בפירוש ויש מקום לדחות הראיה מדבריו, ומ"מ כן מפורש
בברייתא שאסור להטעותו, (וכן משמע בגמרא ממה שהקשו 'זהא קמטעי להו'). וכן פסק הרמב"ם והרמב"ן וש"פ).

ג. אסור למכור נבלה וטרפה לנכרי כאילו היתה כשרה, כגון שאומר לו שהיא כשרה. והוא הדין מכירת ירך
שגיד הנשה בתוכה, בחזקת שניטל גידה. אבל מותר למכור טרפה לנכרי באופן שאין אומרים לו כלום,
שיש לו להעלות על דעתו שהיהודי מוכר לו טרפות. ואם לא שאל וברר – הוא שהטעה את עצמו.
אל יסרהב אדם לחברו לסעוד אצלו, כשיודע בו שאינו סועד. ולא ירבה לו בתקרובת ויודע בו שאינו
מקבל. ולא יפתח חביות כשבין כך עומד לפתחם, ונראה כאילו פותחן במיוחד עבורו. ולא יאמר לו סוך
שמן מפך ריקן. (שיודע בו שאינו סך, ומפציר בו לסוך בדבר שאינו). ואם עושה זאת כדי לכבדו בעיני
אחרים, להודיעם שחביב הוא בעיניו – מותר, (שגדול כבוד הבריות).

(מרש"י משמע שאסור רק בכגון שאומר לו בפירוש שפותח חביות עבורו, ואולם התוס' כתבו שאף בסתם
אסור, כיון שכן מורים הדברים מעצמם, ואין הלה מעלה על דעתו שפותח לצורך אחר).

ומבואר בגמרא שהתירו לפתוח חבית לאורח, הגם שצריך לפתחה גם לצורך אחר, באופן שהיה פותח
עבורו גם ללא אותו צורך נוסף (ועב"י וסמ"ע חו"מ רכח; שפת אמת שבת קיט).

(ודוקא כשבאמת פתח גם עבורו, אבל אם פתח לצורך אחר, אסור לשקר ולומר שפתח עבורו, הגם
שבלא"ה היה פותח בשבילו. עפ"י תוס').

עוד אמרו: לא ילך אדם לבית האבל ובידו לגין שאינו מלא, מפני שמטעהו, שהלה סבור שהוא מלא יין.
אבל אם עושה כן כדי להחשיבו בעיני הציבור – מותר; –

לא ימכור אדם סנדל של נבלה כאילו היה של שחוטה, שעור המתה גרוע משל השחוטה; –

לא ישגר אדם לחברו (אפילו במתנה. מפרשים) חבית של יין ושמן צף על פיה, שהלה סבור שמלאה בשמן
וסומך על כך.

עולה מן המסופר בגמרא, שמי שסובר שהקבילו את פניו לכבודו, ובאמת לא עשו כן אלא לצורך אחר –
אין חובה להודיענו שלא עשו לכבודו, (ואף יש לחוש לפגיעה בו באמירה כזו), שהוא זה שהטעה את

עצמו, שהרי היה לו לחשוב שלדרכם היו מהלכים ומה ראה לומר בשבילי באו (עפ"י רמב"ן).

דף צה

קמט. א. מקום שטבחי ישראלים – האם מותר ליקח בשר מן הנכרי הקונה מן הטבחים ומוכר במקולין (= בית
המטבחים)?

ב. תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת בשר נבלה – מה הדין כשלקח ואינו יודע מאיזו לקח; כשנמצא
בשר ביד נכרי; כשנמצא מושלך?

ג. מה דינו של בשר שנתעלם מן העין?

א. רבי התיר בשר הנמצא ביד נכרי במקום טבחי ישראל, והנכרי לוקח מהטבחים למכור במקולין להשתכר.
(ואפילו נמצא בידו שלא במקולין – משמע שמוותר. עפ"י תוס' ורשב"א). ואין לחוש שמא הביא בשר מביתו
או שמא מכרו לו טרפה ולא הכריזו, ומוכרו – שיש לילך אחר רוב בשר, שנמכר להם למכירה ע"י טבחי
ישראל.

ואולם אם נודע שמכרו לו טרפה שלא בהכרזה, הרי הוחזק כעת איסור במקולין, ויש לחוש שמכר הימנה גם לשאר נכרים. (ונחלקו ראשונים אם יש לחוש גם לבשר שכבר נקנה מן המקולין, או אין לאסור אלא לקנות באתו היום מכאן ולהבא. ערשב"א ועוד) – כן הוא ללשנא בתרא, אבל ללשנא קמא, אפילו באופן זה מותר. כיון שבדרך כלל מכריזין ועתה לא הכריזו, אין לחוש לטרפה, ומשום שוטה אחד שעשה שעשה שלא כהוגן שמכר טרפה ללא הכרזה, אין לאסור הכל.

(ובמקום שאין מכריזים על הטרפה, וכן במקום שמכריזין והכריזו – אסור ליקח מהם. ואעפ"י שמן התורה יש לילך אחר הרוב, תקנה בעלמא היא שתקנו חכמים שאין ליקח במקום שאין מכריזין וכדומה. עפ"י תוס'. ונראים הדברים שתקנו כן רק לענין קניה במקולין, אבל בשר שנפל מיד גוי, או חתיכה שאינה שלו – לא אסרו, ואפשר לילך אחר הרוב. עפ"י רמב"ן).

ב. תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת נבלה; –

לקח ואין יודע מאיזה לקח – אסור מן התורה, (גזרת הכתוב היא שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. י"א שאין אסור משום קבוע אלא כשנודע על הימצאות הטרפה קודם, אבל אם לאחר שלקח נודע שיש טרפה בניגיהם – מותר, שהיות ו'קבוע' הוא חידוש, אין לך בו אלא משעת חידושו ואילך, והרי הספק לא נתעורר במקום הקביעות. ע' בראשונים כאן).

נמצא ביד נכרי – מותר, הלך אחר הרוב. (אבל הרמב"ם (מאכ"א ח, יב עפ"י הירושלמי) שלא כשאר ראשונים, פסק לאסור. ובאר הכס"מ שזה שאסרו כאן – דוקא במקום שמכריזין על הטרפה ובאותו יום לא הכריזו, אבל במקום שאין מכריזים, אסור. וע"ע העמק שאלה פרשת צו פ, ב).

(ראינו שהנכרי לקח מן החנות, וה"ה כל בע"ח שראינוהו יוצא מן החנות ובשר בידו – הרי זה קבוע. תוס' עפ"י פסחים ט. והר"ן כתב שאין זה 'קבוע' דאורייתא אלא שעשאוהו חכמים כקבוע. וע' שו"ת רעק"א קח; אבי עזרי – שבת ב, כ; חמץ ב, יא).

נמצא מושלך (ולא ראוהו ברציפות משעה שנפל) – הרי זה בשר שנתעלם מן העין, ודינו כדלהלן.

ג. בשר שנתעלם מן העין – רב אסר, מחשש שמא נתחלף בבשר אסור, ע"י בעלי חיים. ולפי"ז אין לאכול בשר אלא כשלא נתעלם משעת שחיטה, או צרור והתום או מסומן, או אם מזהים עפ"י טביעות עין שלא נתחלף. (ור"ח כתב, דוקא טביעות-עין של ת"ח, שהיא טב"ע טובה. ושאר ראשונים חולקים. וע' שו"ת משיב דבר ח"ד פג).

א. כתבו התוס', שחומרה בעלמא היא משום מעשה שהיה, אבל מדין תורה מותר.

ב. כתב הראב"ד, שדוקא במקום שיש לחוש שעורבים או חולדות וכדו' גררו והביאו, אבל אם נמצא תלוי באופן שאין לחוש לבע"ח – מותר.

דברי רב לא נאמרו בפירוש אלא מכלל הוראתו במעשה שארע, ויש צד לומר שלא הורה איסור אלא במקום שהבשר האסור מצוי הרבה, שרובו של נכרים. (וכן דייקו בגמרא כפי צד זה). לדעת לוי, בשר שנתעלם מן העין מותר באכילה.

(הרי"ף הרמב"ם והרמב"ן פסקו כרב, ואילו רש"י ורו"ה פסקו כלוי, שאין חוששים לעורבים. וכ"כ בספר התרומה, אלא שכתב שזה רק במקום שטבחיו ישראל, או כגון שהניחה בבית ומצאה באתו מקום, שאין חוששים להחלפת עורבין, אבל עיר שטבחה גויים ומצאה במקום שלא הניחה, חוששים שמא הבשר שנמצא הוא אחר. מובא בר"ן).

דפים צה – צו

קנ. א. מהו 'נחש' האסור משום לא תנחשו?
ב. מה עדיף יותר, סימנים או טביעות עין?

א. אמר רב: כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול – אינו נחש. פרש"י: שאינו סומך עליו ממש לעשות או להמנע, שזה אסור, אלא להיות לו סימן בעלמא. וכן נהג רב לעשות סימן במעבורת, אם מזומנת לבוא מיד אם לאו. שמואל בדק בספר. ר' יוחנן בדק בתינוק, עפ"י פסוק שהוא פוסק לו. ותניא, ראבר"ש אומר: בית תינוק ואשה – אעפ"י שאסור לנחש, יש בהם סימן בעלמא לסמוך על הצלחתו או אי הצלחתו, שאם הוחזק שלש פעמים להצליח בעסקים ראשונים לאחר בניית הבית, לידת הבן או נישואים – סימן הוא שהולך ומצליח. (לדעת הרמב"ם, אסור לכיין מעשיו עפ"י הסימנים אך מותר לעשות סימנים על דברים שכבר נעשו. והראב"ד חולק, שאין איסור לעשות כגון אליעזר ויונתן, ולא אמרו בגמרא לענין איסור, אלא רק שאין ראוי לסמוך על כל סימן אלא זה שהוחזק שלש פעמים בבית תינוק ואשה. ואפשר שאף להרמב"ם אין איסור אלא כשתולה לגמרי בסימן, אבל לעשותו סניף וסמך בעלמא – שפיר דמי. עפ"י חדושי הר"ן).

ב. אמר רבא למסקנתו, שטביעות עין עדיפה על סימנים, שהרי סומא, וכן שאר אנשים בלילה, מותרים בנשותיהם עפ"י טביעות עין של הקול. וכן ב"ד דנים דין מיתה עפ"י עדים שמוזהים ע"י טביעות עין, ולא על פי סימנים. (ואם אשה נישאה עפ"י סימנים וזנתה – אין שם דין מיתה עפ"י אותם סימנים. עפ"י תוס'. וי"ח. ע' בשו"ת רעק"א קו; פני יהושע – בקו"א לכתובות; שב שמעתא ד, ט; שער ישר ב, ג; אחיעזר ח"ג ט, ה; חדושי הגר"ר בענינים ח"ב כו, ועוד). ואעפ"י שאין מחזירים אבידה בטביעות עין לכל אדם (מלבד ת"ח) אלא בסימנים – שם יש בטעם בדבר, שחשוד לשקר. (מבואר בראשונים שאפילו טביעות-עין שאינה גמורה, עדיפה היא מסימנים, וכגון בשר שנעלם וזוהה עפ"י טביעות עין שאינה גמורה – מותר. ואולם כתב הרשב"א ועוד, דוקא אם שבעה העין מאותו דבר, אבל אם לא שבעה, גם באבדה אין מחזירין, כמו שאמרו 'כלי אנפוריא – הרי אלו שלו'. וי"ח. שיטת ר"ח, דלא כשאר ראשונים, שאין להתיר בשר עפ"י טביעות עין אלא לת"ח).

דף צו

קנא. א. אלו חלקים בגיד הנשה אסורים, אם מדאורייתא אם מדרבנן?
ב. האוכל כזית מגיד הנשה – מה דינו?
ג. מה דינו של האוכל גיד הנשה שלם שאין בו כזית?
ד. ירך שנתבשל או נצלה בה גיד הנשה – מה דינה?

א. לתנא קמא דמתניתין, שהוא ר' מאיר, (וכן הלכה), יש ליטול את הגיד בשלמותו. ומבואר בגמרא שמן התורה אין צריך לחטט אחריו אלא גוממו מלמעלה, ומדרבנן צריך חטיטה. לר' יהודה, אף מדרבנן אין צריך לחטוט.